

Dr. Öğretim Üyesi Gülşen TORUSDAĞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Van / TÜRKİYE

Citation: Torusdağ, G. (2020). 'Buyurmak' eyleminin bağlam temelli görünüşleri, buyurum kipinde değiştirim ögesi olarak kullanımı. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(8), 283-299.

'BUYURMAK' EYLEMİNİN BAĞLAM TEMELLİ GÖRÜNÜMLERİ, BUYURUM KİPİNDE DEĞİŞTİRİM ÖGESİ OLARAK KULLANIMI

ÖZ

Edimbilimdeki gelişmelerle birlikte bağlam kavramı önem kazanmış dilsel ürünler üretildikleri bağlamla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Dilin bağlam içindeki kullanımını inceleyen edimbilim iletişimsel eylemle ilgilenir; neyin eylem olarak sayılabileceği ve eylemin bağlamla nasıl ilişkili olduğu gibi soruları araştırır. 'Buyurmak' eyleminin buyurum biçimlilerinden en çok kullanılan 'buyur ya da buyurun' yerlerine geçtikleri ögelere ve konuşucunun ses tonu, jest ve mimikleri gibi sözcemele koşullarına; sosyal, sosyokültürel, bilişsel, psikolojik ya da dilsel bağlam farklılıklarına göre, vaat, tehdit, onaylama, emir, davet, ifade etme, çağırma, soru, teşvik, izin gibi çok farklı anlamlar içerebilmektedir. Bu çalışmayla, 'buyurmak' eyleminin buyurum kipinde, sözcenin gerçekleştiği bağlama göre, çok sayıda eylemin, tümcenin ve de uzun sözcelerin yerine kullanılabilen, geniş bir kullanım alanı sergileyen değiştirim ögesi olduğu tespit edilmiştir. Eylemin Türkçe için büyük bir zenginlik ve anlatım kolaylığı olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma, 'buyurmak' eyleminin eşdizimlendiği sözcüklere yani dilsel bağlamlarına göre; buyurum kipi biçimlerinin sözeylem kuramı (Austin, 1962; Searle, 1969) çerçevesinde, dilsel ve durumsal bağlamlarına göre sunduğu görünüşleri ele almıştır. Eylemin, metinlerin küçük ölçekli yapısında bağlaşıklık düzeneği işlevli 'değiştirim' ögesi olarak kullanılabilirliğini örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Betimsel bilgiyi tüm zenginliği içinde sunmayı amaçlayan bu nitel çalışmada, *Türkçe Sözlük* (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2011), *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983) gibi basılı; güncel olmaları ve hızlı erişim olanağı sağlamaları açısından www.lugatim.com ve www.sozluk.gov.tr gibi elektronik sözlükler genel tarama metoduyla taranmıştır. TUD (Türkçe Ulusal Derlemi)'den de yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Edimbilim, sözeylem kuramı, bağlam, 'buyurmak' eylemi, değiştirim.

CONTEXT BASED APPEARANCES OF THE VERB 'BUYURMAK', ITS USE AS A SUBSTITUTION ELEMENT IN THE IMPERATIVE

ABSTRACT

With the developments in pragmatics, the concept of context has gained importance and linguistic products have begun to be handled with the context in which they are produced. Pragmatics which studies the use of language in context deals mainly with communicative action and researches questions such as what can be counted as action, and how the action relates to context. The most used forms 'buyur or buyurun' from the imperative of the verb 'buyurmak' can have various meaning such as promise, threat, affirmation, order, invitation, expressing, calling, question, encouragement, incitement, permission etc. according to the items they replaced and to the conditions of the enunciation such as the tone, gestures and mimics of the speaker, to social, socio-cultural, cognitive, psychological or linguistic context differences. With this study, it is determined that the verb 'buyurmak' in the imperative can be used as a 'substitution' item in place of verb, sentence or long utterances and it has a wide range of uses. It is concluded that the verb is a great wealth and ease of expression for Turkish. This study dealt with the appearances of the verb 'buyurmak' according to the words with which it is collocated, that is, to its linguistic contexts; the appearances of its imperative forms according to their linguistic and situational contexts, in the framework of the speech act theory (Austin, 1962; Searle, 1969). It is tried to be explained with the examples that the verb can be used as a 'substitution' item functioning as a cohesive device in the microstructure of the texts. In this qualitative study aiming to present descriptive information in all its richness the printed dictionaries such as *Türkçe Sözlük* (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2011), *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), and dictionaries accessed from the internet, in terms of being up-to-date and providing quick access, such as www.lugatim.com and www.sozluk.gov.tr were scanned by general scanning method. TUD (Turkish National Corpus) was also used.

Keywords: Pragmatics, Speech Act Theory, context, verb 'buyurmak', substitution.

1. GİRİŞ

1870'lerde Amerika'da başlamış bir felsefe metodu olan edimbilime (pragmatics), 20. yüzyıldan itibaren, Peirce (1839-1914) ve Morris (1901-1979) geleneğinin temsilcisi Amerikan Okulu ve Wittgenstein (1889-1951) ve Austin'le (1911-1960) başlayan ve Searle'ün (1932-) sözeylem kuramıyla gelişen İngiliz Dil Felsefesi Okulu yön vermiştir. 20. yüzyılın başlarında fazlasıyla dikkat çeken hareket daha sonra düşüğe geçmiş, yüzyılın sonlarına doğru yeniden ortaya çıkmıştır. Edimbilim terimini ilk olarak Amerikalı Charles Sanders Peirce tanıtmışsa da aslında 1930'larda terimi dilbilimsel davranışlara uygulamaya başlayan Charles Morris'tir. Morris'in terimi kullanım alanı daha kapsamlıyken günümüzde bu terim, anlambilimin odak noktası olan dilsel formların anlamlarından ziyade sözcelerin bağlamlarından türetilen anlamlarına gönderim yapmak için kullanılır; bağlamın anlama katkısında bulunma biçimlerini inceler.

Leech'e (1983) göre, edimbilimin ne olduğu anlaşılmalıdır dilin doğası tam olarak anlaşılabilir ve edimbilim, insan iletişiminde dilin nasıl kullanıldığını araştırır. Anlambilim ile edimbilim arasındaki farkı 'anlambilimsel gösterim (semantic representation)' ve 'edimbilimsel yorum (pragmatic interpretation)' ifadeleriyle özetleyen dilbilimciye göre, bir sözcenin anlambilimsel gösterimi ya da mantıksal formu onun edimbilimsel yorumundan farklıdır. Tümce, üretildiği dilin dizgesi içerisinde sesbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel kurallara göre işlenen soyut bir varlık iken belli bir konuşucu tarafından belli bir zaman ve uzamda tümcenin hayata geçirilmiş biçimi olan sözc, dilbilgisel özelliklerle birlikte üreticisinin ve dilsel çevrenin özelliklerini de yansıtır yani hem dilsel hem de dil dışı bağlamları barındıran somut bir yapıdır. Belirli bir dildeki geleneksel ya da kodlanmış anlamı inceleyen anlambilimin aksine, edimbilim, anlam aktarımının konuşucu ve dinleyicinin gramer, sözlük gibi sadece yapı ve dil bilgisine değil sözcenin bağlamıyla ilgili olan şeylere de bağlı olduğunu bildirir. Konuşucunun çıkarılmış niyeti, bilgi ve inançları gibi önceden var olan her tür bilginin, konuşucu ile alıcı arasındaki davranışların da dahil olduğu durumsal bağlam özelliklerinin iletişimde oynadığı rolü inceler.

Bağlam, dilsel (linguistic context/cotext) ve dil dışı (nonlinguistic context) olmak üzere iki temel başlıkta ele alınsa da Fetzer (2004) bağlamı, dilsel bağlam, sosyal bağlam, sosyokültürel bağlam ve bilişsel bağlam olarak sınıflandırır. Dilsel bağlam, sözlü ya da yazılı bir söylemde, diğer seslerin etrafındaki sesbirim gibi en küçük birimlerden biçimbirim, sözcük, tümce ve sözcüye kadar, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, çoğu zaman söz konusu birimi etkileyen, anlamını, değerini belirleyen, birim ya da birimler bütünüdür (Fetzer, 2011; Vardar, 2007). Dil dışı (non-linguistic context) ya da durumsal bağlam, tanımında tam bir uzlaşma sağlanamamışsa da, konuşucu ve dinleyici açısından dinleyicinin yorumuna katkı sağlayan art alan bilgisi (Leech, 1983); etkileşimin zamanı ve yeri, katılımcıların sosyal rolleri, cinsiyet ve yaşları, iletişimsel amaç ve niyetleri, metnin amacı ve ait olduğu tür, sözlü aktivitenin o anki şartları gibi metnin dilsel ifadesini etkileyen bütün etmenler (Fetzer, 2011) olarak tanımlanır. Ancak sosyal özelliklerden ziyade bilişsel bağlamın (cognitive context), metni, içeriğini ve yorumunu belirlediğini savunan dilbilimcilere göre, insanların hafızalarında çeşitli bilişsel şema türlerini oluşturan zihinsel tasarımlar olarak depolanan dünya bilgisi ve sosyal bilgi katılımcıların ortak arka plan bilgisini ve bilişsel bağlamı oluşturur yani kişisel ve öznel zihinsel yapılanmalar olarak ortaya çıkar (Fetzer, 2004; Dijk, 1977).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel bilgiyi tüm zenginliği ve derinliği içinde sunmayı amaçlayan nitel bir çalışmadır. Çalışmada, *Türkçe Sözlük* (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2011), *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (2009), *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Füller* (Öztürk, 2018) gibi basılı; güncel olmaları ve hızlı erişim olanağı sağlamaları açısından www.lugatim.com ve TDK'nin kullanıma açtığı www.sozluk.gov.tr gibi elektronik sözlükler genel tarama yöntemiyle taranmıştır. TUD (Türkçe Ulusal Derlemi)'den de yararlanılmıştır. Çalışmada, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

3. BAĞLAM KAVRAMI

En genel tanımıyla bağlam, araştırılacak olgunun yakın çevresiyle sınırlandırılır ve bir sesbirimin, biçimbirimin, dilbilgisel bir yapının, sözcüksel bir ögenin, bir tümcenin ya da sözcenin hemen yakın çevresine;

aynı zamanda eş katılımcılar, yer ve bunların yakın çevresine kısaca iletişim durumu özelliklerine gönderimde bulunur. Anlambilim geleneksel olarak bağlamdan bağımsız anlam araştırmasına yani kelimesi kelimesine anlama veya ne söylendiğine odaklanırken edimbilim bu anlam anlayışının ötesine geçer ve ne anlama geldiğine, sözce anlamlarının ve konuşmacıların amaçladığı anlamların analizine odaklanır.

Yazılı ya da sözlü bir metinde ifadelerin bağlamdan bağımsız olarak anlaşılmaya çalışılması eksik ya da yanlış anlamalara neden olabilmektedir. Örneğin, “Gerçekten kapıda mıdır, onu da bilmiyorum. Belki de alışmışlardır, ne kötü!” (Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, 9) tümceleri bir yargı ifade ettikleri halde dilsel bağlamdan bağımsız düşünüldüğünde iletişim değerleri yoktur ve;

1- Kapıda olan kimdir, nedir?

2- Bilmeyen kimdir?

3- Alışanlar kimlerdir?

4- Neye alışmışlardır?

5- Kötü olan nedir? gibi bir dizi soruyu barındırır ve yanlış ya da eksik anlamalara neden olabilirler. Aynı tümceler dilsel/metinsel bağlamlarında okunduğunda gerçek anlamlarına ulaşılacaktır:

“Dört gün oldu eve dönmeyeli: Karım, çocuklarını beni arıyorlardır. Kızım ağlaya ağlaya tükenmiş, bahçe kapısına bakıyordu; hepsinin gözü yolda, kapıdadır. Gerçekten kapıda mıdır, onu da bilmiyorum. Belki de alışmışlardır, ne kötü!” (Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, 9).

Türkçe Sözlük’te (2011: 230), bağlam, “Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, kontekst”, “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst” biçiminde tanımlanır. Fetzer’in ifadesiyle, bağlam edimbilimin kalbidir. Anlam hem anlambilimin hem de edimbilimin kalbidir. Edimbilimde dil bağlamlarından bağımsız tümcelerden oluşmuş olarak incelenmez, anlamlı hale geldikleri daha büyük faaliyetlere gömülü olarak görülen dil kullanımları incelemenin odağı olur (Fetzer, 2004: 4-5). Bu, bir sözcenin belirli bir eylemi gerçekleştirme için gerekli olan bazı uygun koşulların (felicity conditions) sosyal ve dilsel bağlam kategorileri olarak görüldüğü söylem teorisinin araştırma paradigmalarında (Austin 1962; Searle 1969) ve sözcüğün anlamının değil, kullanımının araştırılması gerektiğini savunan, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarma anlamında; dil ile içinde dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütünün adı olan Wittgenstein’in (1958: 5-11) dil oyunlarında (language games) yansıtılır. Dili bir insan davranışı olarak incelemenin önemini vurgulamaları; dilin dünyayla ilişkisini, dilsel davranışı yöneten kuralların belirlediğini ileri sürmeleri ve bu kuralları ortaya çıkarmaya yönelik araştırmayı anlam sorununun çözümü olarak görmeleri bakımından, Austin, Searle, Wittgenstein ve Grice aynı çizgide ürün veren dilbilimcilerdir. Austin ve Searle söz edimlerinin başarı koşullarını araştırırken Grice (1969) karşılıklı konuşmanın başarı koşullarını araştırır. Konuşucunun söylediği ile demek istediği (niyeti) arasındaki farka dikkat çeken Grice, iletişimde ortak çaba konuşucu ile dinleyici arasında iletişimin gerçekleşmesi olduğu için işbirliği ilkesiyle hareket edilmesi gerektiğini savunur.

Bağlam, sosyal bağlam, sosyokültürel bağlam, bilişsel bağlam ve dilsel bağlam olarak sınıflandırılır. Dilsel bağlam, sözlü ya da yazılı bir söylemde, sesbirim gibi en küçük birimlerden, biçimbirim, sözcük, tümce ve sözceye kadar dilbilgisel bir yapıyı, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, aynı dilsel bağlamda dizimlenmiş, çoğu zaman söz konusu birimi etkileyen, anlamını, değerini belirleyen, birim ya da birimler bütünüdür (Fetzer, 2004: 4; Vardar, 2007: 31).

Sosyal bağlam genellikle bir konuşma olayının bağlamını içerir ve konuşma olayının tüm kurucu bölümlerini içerdiği için bütüncül bir bağlam anlayışından hareketle dilsel ve bilişsel bağlam tarafından çıkarılır. Sosyal bağlamın bileşenleri, eş katılımcılar, zaman, yer, kurumsal olan ya da olmayan alanlar gibi o anki somut, fiziksel çevredir. Gerçek bir konuşma durumunda etkileşim rolleri sadece katkı sağlamak ve yorumlamaktan daha fazlasını yapar. Sosyal bir bağlamda, bu roller sosyal rollere, cinsiyet, yaş ve etnik kimlikler gibi alt kategorilere ayırırlar. Kurumsal iletişimde, eş katılımcıların kurumsal rolleri ve bunlara karşılık gelen hak ve yükümlülüklerinde kendini gösteren kurumsal gücü temsil eder (Fetzer, 2004: 7-9).

Biber'in (1988) deyişle, bir konuşma durumu kurucuları sadece mevcut durum ile ilgili bilgi içermez önceki karşılaşmalarla ilgili bilgiler de içerir. Bu durum, konuşucu, alıcı ve dinleyicinin iletişimsel rolleri, kişisel özellikleri, grup özellikleri, katılımcılar arasındaki ilişkiler, sosyal rol ilişkileri, kişisel ilişkiler, paylaşılan bilginin kapsamı, ortam, konu ve amaç ile daha da ayrıntılı hale gelen, katılımcıların rolleri ve özellikleri gibi kategorilerde ortaya çıkar. Bir konuşma durumunun sosyal bağlamı çok yönlüdür ve son derece karmaşıktır bu nedenle pratikte sosyokültürel kısıtlamalar ve gereksinimlerle rafine edilir.

Fetzer, sosyal bağlamın genellikle eş katılımcıları, onların fiziksel ve psikolojik özelliklerini, dahil olan kişilerle ilgili dil bilgisi, rutin ve aktivite türleri bilgisi gibi özel bilgi ve varsayımları, iletişimsel niyet ve amaçlarını ve genel arka plan bilgisini içeren, dil dışı bağlamla eş anlamlı olarak kullanıldığını ifade eder. Sosyal bağlamın genelde farklı sosyokültürel bağlam türlerine ayrıldığını ve kültürün, sosyal bağlamın belirli sosyokültürel bağlam kısıtlamaları ve gerekliliklerine göre yorumlanmasında bir filtre mekanizması sağladığını belirtir (2004). Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği, sözlü ya da yazılı gelenekle kuşaktan kuşağa aktardığı, yaşam biçimi haline gelen maddî ve manevî özelliklerin bütünü olan kültürle ilgili her şey kültürel bağlamı oluşturur. İnsan etkileşimlerini, ne söylendiğini ve nasıl söylendiğini etkileyen kültürel bağlamın etki biçimi kültürden kültüre farklılık gösterir.

Hymes (1974)'a göre, fiziksel ve psikolojik ortam gibi durum bileşenleri, konuşucu, alıcı ve dinleyici ve onların katılım çerçevesindeki statüleri, sosyokültürel açıdan konuşma etkinliğinin amacı, mesaj formu açısından bir şeyin nasıl söylendiği ve mesaj içeriği açısından ne söylendiği gibi eylem dizisi, alaycı ya da ciddi olması, sözlü, yazılı ya da email gibi kanallar kullanılması, ağız, lehçe ya da normal konuşma biçimi, etkileşim ve yorum normları ve tarz gibi özellikler sosyokültürel bağlam belirleyicileri olabilir.

Gumperz (1977, 1992), çıkarımın bilişsel işlemini sosyokültürel karşılıklı konuşma ile birleştirir. Onun karşılıklı konuşmaya dayalı çıkarım kavramı, içinde başkalarının niyetlerinin değerlendirildiği, kişinin anlayış ve kavrayışını kendi cevabı aracılığıyla gösterdiği bağlam bağımlı bir yorum süreci sunar. Yanıtın başkalarının niyetleriyle uyumlu olup olmamasına göre uygun ya da uygunsuz olarak değerlendirilir. Sosyal bilginin zihinde saklandığını, bellekten alınarak konuşma eyleminde dil bilgisi ile bütünleştirildiğini belirten Gumperz, bir yandan dilsel bağlam ile sosyokültürel ve sosyal bağlamlar arasında, diğer yandan dilsel, sosyal ve sosyokültürel bağlamlar ile bilişsel bağlam arasındaki boşluğu kapatmış olur. Çünkü dil sosyal olarak konumlandırılmış bir kültürel form olarak görülür ve bu nedenle daha genel sosyal ve dilsel bağlamların belirleyicisi olarak kabul edilir.

Bilişsel bağlam, bir dizi öncül ifade ya da önerme ve bilişsel ortam, bir dizi zihinsel tasarım anlamına gelir. Bilişsel bağlamın kurucu unsurları, zihinsel tasarımlar, önermeler, önem bakımından değişebilen bağlamsal varsayımlar ve olgusal varsayımlardır. Bilişsel bağlamlar bir bireye bağlandığından, aynı zamanda iletişim üzerine bilişsel temelli bir bakış açısı için gerekli olduğundan, karşılıklı bilişsel ortamlar hakkında varsayımlar içermelidir. Niyet de bilişsel bağlama bağlı olan, eylemler biçiminde gerçekleştirilebilen zihinsel bir tasarımdır. Dilsel, sosyal, sosyokültürel ve bilişsel bağlamlar birbirlerinden ayrı kategoriler olarak düşünülmezler aksine birbirleriyle bağlantılı katmanlardır. Bir doğal dille iletişimde belli bir katmanda depolanmış bağlamsal bilgi yakın katmanlarda depolanmış bilgilerle etkileşim halindedir. Bu ilişki ve etkileşime dayalı özellikten dolayı bağlam, başka bir bağlama yerleştirilebilen ve dolayısıyla uygun gelen bağlamsal kısıtlamalara ve gereksinimlere göre yeniden bağlamlştırılabilen dinamik bir yapıyı temsil eder (Fetzer, 2004: 11).

Şimşek vd. (2008: 113)'in ifadesiyle, bağlam, "bir veya birden fazla sözcenin ortaya çıkışı sırasında söylem ortamını etkileyen bütün nesnel ve öznel koşulları içeren bir kavram" olarak özetlenebilir.

4. EDİMBİLİMDE SÖZEYLEM KURAMI

Edimbilim teorilerinin temeli, Dijk (1977: 211; 1992: 189-190)'in ifade ettiği gibi, bir yandan eylem ve etkileşim çözümlemesine diğer yandan iletişimsel etkileşimde dil sürecinin psikolojik ve sosyal özelliklerinin incelenmesine dayanır. Edimbilim, temel olarak dil felsefesi ve özellikle söylemleri teorisi ile karşılıklı konuşmaların, sözlü etkileşimdeki kültürel farklılıkların çözümlenmesi üzerine kuruludur. Sözceleri kabul edilebilir ya da edilemez kılan edimsel şartlar, dil felsefesine göre, başarılı olsun ya da olmasın sözcü üretiminin bir eylem olduğunu anlamayla ilgilidir.

Dijk'e göre, söylemi eyleme dönüştüren işlem sözcelerin edimsel yorumu olarak adlandırılabilir. Edimbilim, bu eylemleri belli bir duruma yerleştirir ve hangi ifadelerin hangi durumlarda başarılı olduğunu öngören koşulları formüle eder. Konuşma etkileşimi durumu olarak açıklanabilen durumların teknik terimi de 'bağlam'dır. Bağlamın ilk özelliği dinamik olmasıdır. Bir bağlam sadece olası bir dünya durumu değil, en azından bir dizi dünya durumudur. Üstelik bu durumlar aynı kalmaz zamanla değişir. Bağlam, başı ortası ve sonu olan olayların gidişatıdır. Asıl bağlam, zaman aralığı ve konuşucu ile dinleyicinin ortak faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve 'burada' ve 'şimdi' özelliklerini mantıksal, fiziksel ve bilişsel olarak karşılayan yerle tanımlanır. Bir iletişim durumunda biri konuşucu diğeri dinleyici olan en az iki kişi vardır. Her ikisi de aynı dile ve ilgili etkileşim kurallarına sahip bir konuşma topluluğuna aittir. Belli bir zaman aralığında konuşucu dinleyici için bazı sonuçları olan bir sözce üretir daha sonra dinleyici eyleyen (ajan)-konuşucu olabilir ve bir sözce üretir ya da sadece eyleyen (ajan) olabilir ve belli sayıda eylemler gerçekleştirebilir (1992: 190-192). Eş katılımcılar tarafından üretilmiş/kodlanmış ve yorumlanmış/kodu çözülmüş olan dil ikili bir işleve sahiptir. Bir yandan, kendisini kurarak dilsel bağlamı etkinleştirir öte yandan, üretimi ve yorumu ile, sonraki konuşma ve amaçlanan anlamın geri kazanılması için yeni bağlam sağlar.

Austin'in formüllediği daha sonra Searl'ın sistemleştirdiği sözeylem kuramı, dilin işleyişini sistematik olarak açıklar, sadece dil felsefesinde değil dilbilim ve iletişim alanlarında da oldukça etkilidir, edimbilimin temel nesnesidir. V. Humbolt, Ch. Bally, E. Benvenist ve Halliday gibi dilbilimciler de sözeylem kuramını araştırma konusu yapmışlardır. Bir sözeylem, konuşuculardan birinin diğeri konuşucuyu göz önünde bulundurarak bir sözce ya da bir dizi sözce üretmesidir. En küçük iletişim birimi bile açıklama, soru sorma, emir verme, betimleme, özür dileme, tebrik etme, takdir etme gibi belli türden bir eylemin gerçekleştirilmesidir.

Sözeylem kuramı öncelikle Austin (1962: 46)'in *How to do Things with Words* başlıklı çalışmasında betimleyici sözce (constative utterance) ile edimsel sözce (performative utterance) arasındaki farkı dile getirmesiyle başlar. Betimleyici sözceler doğru ya da yanlış dilsel ifadelerle gönderim yaparlar ve çoğunlukla olguları ya da dünyadaki ilişki durumlarını betimlemek için kullanılırlar. Örneğin, 'o koşuyor' sözcüsünün doğruluğu onun koşuyor olmasına bağlıdır. Edimsel sözceler bazı eylemleri yerine getirmek için kullanılan, söylenirken bazı eylemlerin gerçekleştirildiği dilsel ifadelerdir. Örneğin, 'özür dilerim' sözcüsü – esasen 'özür diliyorum' sözcüsünün yerine kullanılsa da – edimsel sözcenin uygunluğuna bağlıdır ve bu betimsel- edimsel farkını yani söylemek ve yapmak arasındaki farkı anlama yoludur.

Dilin betimlemek ve bildirmek dışında başka işlevlerinin de olduğunu fark eden Austin (1962: 6-12, 94), sözce üretiminin bir eylemin gerçekleştirilmesi olduğunu, normalde sadece bir şey söylemek olarak düşünülmeceğini ifade eder. Sözcüklerin söylendiği koşulların bir şekilde uygun olması ve hem konuşucunun kendisinin hem de diğeri kişilerin belirli 'fiziksel veya zihinsel' başka eylemleri hatta başka sözcükler söyleme eylemlerini gerçekleştirmeleri gerektiğini belirtir. Yazara göre, bir şey söylemek bir şey yapmak demektir. Belirli seslerin çıkarılması, belirli sözcüklerin belirli bir yapıda ifade edilmesi ve bunların belli bir anlam ve gönderimle ifade edilmesi demektir. Bu bağlamda Austin (1962: 94-97), sadece belli seslerin çıkarılması eylemine karşılık gelen seslendirme eylemi (phonetic act), belirli bir sözcük dağarcığına ait ve belirli bir gramere uygun sözcüklerin ifade edilmesine karşılık gelen dillendirme eylemi (phatic act) ve az ya da çok açık bir anlamı ve gönderimi olan sözcükleri kullanma eyleminin gerçekleştirilmesine karşılık gelen anlamlandırma eylemi (rhetic act) arasındaki farkı vurgular. "“Kedi papasın üzerinde' dedi" tümcesi bir dillendirme eylemi iken "Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyledi" tümcesi bir anlamlandırma eylemidir. Zaten dillendirme eylemini gerçekleştirmek için seslendirme eyleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir ya da seslendirme eylemi gerçekleştirilirken dillendirme eylemi de gerçekleştirilmiş olur.

Bir şey söylemenin bir şey yapmak anlamına geldiği 'edimsel dil' ifadesini ortaya koyan Austin'in sözeylem kuramına göre, bir konuşucu belli sosyal bağlamlarda sosyal gerçeklikler ortaya koyar yani iş yapar. Sadece bilgi verirken bile dinleyici üzerinde bir etki oluşturma amacını taşır. Bir şey söylemek, çoğu zaman, hatta normal olarak, izleyici, konuşucu veya diğeri kişilerin duyguları, düşünceleri ya da eylemleri üzerinde belirli etkiler yaratmaktır. Bir sözce üretimi sırasında konuşucu üç eylem gerçekleştirebilir:

1- Düz sözeylem (Locutionary act): Sadece bir şey söyleme, anlamlı sözce üretme edimidir. Düz söz ediminde bulunmak konuşma yeteneğini kullanmaktır.

2- Edim sözeylem (Illocutionary act): Bir şey söylerken bir eylemin gerçekleştirilmesi edimidir yani birtakım sözler söylendiği sırada yapılan edimleri anlatır. Düz söz ediminde bulunmak aynı zamanda edimsöz ediminde bulunmaktır. Dolayısıyla düzsöz ediminde bulunurken, bir soru sorma ya da soruya yanıt verme, bir bilgi verme, güvence verme, uyarıda bulunma, bir hüküm, niyet ya da mahkumiyet ilan etme, atama yapma, temyiz etme, betimleme, eleştiri ya da tespit yapma gibi birçok edimde bulunulabilir.

3- Etki sözeylem (Perlocutionary act): Bir şey söylerken yani düzsöz ediminde bulunurken konuşucunun dinleyici üzerinde yarattığı dolaylı etki sonucunda dinleyicinin gerçekleştirdiği edim ya da edimlerdir. Bu tasarlanan, amaçlanan bir şey de olabilir. Daha açık bir ifadeyle, edimsöz, düzsöz edimi gerçekleştirilirken yapılan edimden etkisöz, düzsöz edimi gerçekleştirildikten sonra o düzsöz aracılığıyla karşı tarafta meydana getirilmeye çalışılan bir başka edimdir. İnandırmak, ikna etmek, vazgeçirmek, şaşırtmak, yanıltmak gibi bir şey söyleyerek yol açılan ya da gerçekleştirilen edimler etkisöz edimlerdir (1962: 98-102, 108).

Searle (1969:25)'in deyişiyle, etkisöz edimi kavramı, edimsöz edimlerinin dinleyicilerin eylemleri, düşünceleri, inançları vs. üzerindeki sonuçları ya da etkilerini gösteren bir kavramdır. Konuşucu düşüncelerini ifade ederken birini *ikna etmeye* ya da *kandırmaya*, onu uyararak *korkutmaya* ya da *telaşlandırmaya*, bir ricada bulunarak ona *bir şey yaptırma*, bilgilendirerek onu *ikna etmeye* (*aydınlatmaya*, *eğitmeye*, *ilham vermeye*, *farkına varmasına*) çalışabilir.

Örneğin, sınıfa giren bir öğretmen, “Bu sınıf çok havasız.” gibi bir tümceyle mekânın havasız olduğunu ifade ederken düzsöz edimi gerçekleştirir. Bu tümce bir tespit, bir yakınma ya da ‘Pencereyi açın!’ anlamında bir emir olabilir. Bu düzsöz edimini gerçekleştirirken edimsöz edimine karşılık gelen sınıfın havalandırılmasına yönelik bir isteğin, mekândan rahatsız olma durumunun ifade edilmesidir. Öğretmenin yapmaya çalıştığı edimsöz ediminin gerçekleşmiş sayılması için öğretmenin, öğrencilerin tümceyi duyup anladıklarını görmesi gereklidir. Düz söz ediminde bulunurken öğretmenin amacı öğrencilerden birinin camı açarak sınıfı havalandırmasını sağlamak olabilir. Öğretmenin tümcesine karşılık öğrencilerden birinin sınıfın camını açma eylemi etkisöz edimini oluşturmaktadır. Sözeylem kuramı, sözün geçerliliğini ortaya çıkardığı eylem ile ölçen bir kuramdır.

Bütün sözcelemelerin, yerinde olma/yerinde olmama boyutunu, edimsöz gücünü, doğruluk/yanlışlık boyutunu, düzsöz bir anlama ve gönderime sahip olduğunu tespit eden Austin (1962: 147)’e göre, bir şey söylerken gerçekleştirilen edimsöz edimlerinin yerine getirilmiş olması için yani söylenenlerin beklenen sonucu oluşturması için,

- ❖ Belli bir uzlaşım sal etkiye sahip, belli koşullarda belli kişilerce belli sözlerin söylenmesine karşılık gelen uzlaşım sal bir işlem olmalıdır.
- ❖ Belli bir durumda koşullar ve kişiler anılan işlemin gerçekleşmesi için uygun olmalıdır.
- ❖ İşlem tüm katılımcılar tarafından doğru bir şekilde yürütülmelidir.
- ❖ İşlem tüm katılımcılar tarafından eksiksiz bir şekilde yürütülmelidir.
- ❖ İşleme katılanlar işlemin gerektirdiği duygu ve düşüncelere sahip olmalıdır.
- ❖ İşleme katılanlar işlemi yapmaya niyet etmeli ve daha sonra niyet ettikleri işlemi gerçekten yapmalıdırlar. Bunlardan bazıları ya da tamamı ihmal edildiğinde sözler söylenirken gerçekleştirilmeye çalışılan edimsözler gerçekleşmiş olmaz (1962: 14-15).

Yazar, bir şey söylerken gerçekleştirilen edimsöz edimlerini beş maddede ele alır:

- 1) Yargı bildirenler (verdictives): Edimsözler gerçekleştirilirken bazı kararlar verilir. Örneğin, maç yöneten hakemlerin vardıkları kararları söylerken yaptıkları eylemler.
- 2) Güç belirtenler (exercitives): Edimsözler gerçekleştirilirken bir güç, bir hak kullanılır. Örneğin, atama yapılır, emir verilir, uyarıda bulunulur.
- 3) Yükümlenmeler (commissives): Edimsözler gerçekleştirilirken yükümlülük altına girilir. Örneğin, sözler verilir, vaatlerde bulunulur.
- 4) Davranış belirteciler (behavitives): Edimsözler gerçekleştirilirken, çok çeşitli tutum ve sosyal davranışlar

sergilenir. Örneğin, özür dilenir, tebrik edilir, başsağlığı dilenir, beddua edilir, meydan okunur.

5) Açıklayıcılar (expositives): Edimsözler gerçekleştirilirken, ifadeler bir tartışma veya konuşma sürecine uygun olur, kelimeler genel olarak açıklayıcı olurlar. Örneğin, yanıt verilir, itiraz edilir, kabul edilir (1962: 150-151).

Searle (1969), Austin'in sözeylem kuramını daha ayrıntılı olarak ele almış, dilin anlaşılmasında konuşucu niyetinin önemine dikkat çekmiştir. Dilin belli bir amaçla kullanılan bir davranış olduğunu bu yüzden bir eylem şekli olarak görülmesi gerektiğini belirten Searl, sözceleme sırasında konuşucunun karakteristik bir biçimde en az üç farklı eylem gerçekleştirdiğini belirtir ve Austin'in söz edimlerini şöyle maddeleştirir:

- ❖ Sözcükler sözceleme (biçimbirimler, tümceler) = *sözceleme ediminde* bulunmak.
- ❖ Gönderme ve yükleleme yapmak = *önerme ediminde* bulunmak.
- ❖ Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek, vb. = *edimsöz ediminde* bulunmak. Searle, insanın edimsöz ediminde bulunurken karakteristik olarak önerme edimi ve sözceleme ediminde de bulunduğunu ifade eder. Yazara göre, sözceleme edimleri sadece bir dizi sözcük sözceleme içerir. Edimsöz edimleri ile önerme edimleri ise, karakteristik bir biçimde, sözcükleri belli bağlamlarda, belli şartlar altında ve belli niyetlerle bir tümce içerisinde sözceleme içerir. Searle, Austin'in etkisöz ediminin, edimsöz edimi kavramıyla bağlantılı olarak, edimsöz edimlerinin dinleyen kişilerin eylemleri, düşünceleri, inançları, vb. üzerindeki sonuçlarını ya da etkilerini gösteren bir kavrama karşılık geldiğini belirtir. Örneğin, kişi düşüncelerini gerekçelendirerek karşısındaki kişiyi *kandırmaya* ya da *ikna etmeye*, uyararak *korkutmaya* ya da *telaşlandırmaya*, bir ricada bulunarak kişiyi *bir şey yaptırmaya*, bilgilendirerek kişiyi *ikna etmeye*, *(aydınlatmaya, eğitmeye* ya da *esin vermeye*, kişinin *bir şeyi kavramasını sağlamaya)* çalışabilir (1969: 23-25).

Tanımlar nasıl olursa olsun şimdiye kadar anlatılanlardan insanın bir şeyler yaptırmak için dili kullandığı ve edimbilimin insanın ürettiği sözcüklerin kullanım ve yorumlarının gerçek dünya bilgisiyle bağlantılarını, konuşucuların sözeylemleri kullanma ve anlama biçimlerini, konuşucu ile dinleyici arasındaki iletişimden tümce yapısının etkilenmesini inceleme alanına dahil ettiği anlaşılmaktadır.

5. BULGULAR

5.1. 'Buyurmak' Eyleminin Anlamları

Oğ: [Kaşgarî, Divan-i Lugati't-Türk, 1073]

ol anar ayla buyurdu [[ona öyle buyurdu - Oğuzca]]

<< **ETü-O** buyur- emretmek

Müstakil fiil olarak sadece Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde görülür. Ancak türev olan *buyruk* Orhun yazıtlarından itibaren tüm Türk dillerinde yaygındır. Geçişli bir eylem olan buyur- Eski Türkçeden beri kullanılır, kökü belli değildir. (www.nisanyansozluk.com; Tietze, 2002: 402; Ayverdi, 2011: 174). 'Buyurmak' eylemi 'emretmek, buyurmak' anlamlarıyla Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Osmanlı Türkçelerinde kullanılmıştır (Demirci, 2016: 143). 'Buyurmak' eylemi günümüz Türkçesinde de kullanılmaktadır ancak özellikle buyurum kipi formları çok fazla kullanılmaktadır. Eylem özellikle saygı, nezaket ve resmiyet gerektiren bağlamlarda ve dinî metinlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Buyur-:

1- Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek: *Hak buyurdu ben sana olam mutî* (Süleyman Çelebi). (Ayverdi, 2011). *Ahlak sadece kötülük etmekten çekinmek değildir, başkalarının edecekleri kötülükleri de önlemeye çalışmayı buyurur.* (N. Ataç). (Türkçe Sözlük, 2011).

2- (Saygılı ifadeyle nezaket sözü olarak) Söylemek, demek, fikrini bildirmek: *Nihat Beyin'in sevdiği hâriçte olmayıp da bu evin içinde ise ona ne buyuracaksınız bakayım?* (H. R. Gürpınar). (Ayverdi, 2011). *Bir şey mi buyurdunuz? Çok doğru buyuruyorsunuz.* (F. R. Atay). (Türkçe Sözlük, 420). *Goethe üstadımız, "Başkasının acısını paylaşmak marifet değildir. Asıl zor olan, başkalarının başarısına sevinebilmek, başkalarının saadetine gönül dolusu katılabilmektir"* buyurmuş. (H. Taner). (Tietze, 2002).

3- (Nezaket sözü olarak) Bir şeye devam etmek: *Dertli olduğum zaman onunla konuşmak bana huzur verirdi ve yine onunla konuşacağım, devam edeceğim. Teşekkür ediyorum. ALİ KIRCA: Teşekkürler. Buyurunuz Elif Hanım.* (TUD).

4- (Saygılı ifade) Gelmek, gitmek, geçmek, girmek: *Uşak, Ömer Behiç'e buyurun diyordu, içeride kimse yok* (H. Z. Uşaklıgil). *Buyursunlar onlar da benim yerime / Münhal yer var edebiyat âleminde* (O. V. Kanık). *Salona buyurmaz mısınız?* (M. C. Kuntay). *Buyur dedi, keklik avlamaya gidelim* (R. H. Karay). (Ayverdi, 2011).

5- (Saygılı ifade) verilen, ikram edilen bir şeyi) Almak, kabul etmek, yemek, içmek: *Sofrasını açıyor, buyurun diyordu* (A. H. Tanpınar). (Ayverdi, 2011). *Çıktı mı pembe gazete? Çıktı. Buyur.* (TUD).

6- (Saygı ve nezaket için) “Etmek, eylemek, yapmak” anlamında yardımcı eylem olarak kullanılır: *Beyefendi, müsâade buyurur musunuz?* (N. Kemal). (Ayverdi, 2011). *Size karşı derin hürmeti vardı, lütf buyurur sorarsanız yalnızlığını hissetmez.* (R. H. Karay). (*Türkçe Sözlük*, 2011).

7- Bir şeyi nezaketle vermek; almak, kabul etmek: *Çördük ye buyur yârim / Gözleri uyur yârim.* (Gösterir, 2015).

8- İcabet etmek: *Mevzunun en hararetli anında salonun kapısı açılarak bir hademe: Mustafa Kemal Bey buyursunlar, deyince Atatürk: Nedir, diye sormuş. Hademe, Nâzır beyefendinin kabul edeceğini söylemiş. Mustafa Kemal hademeye: Beklesinler... diyerek dönmüş. Muavin ile olan muhaveresine devam etmiş.* (TUD).

9- Öne geçmek: *"Böyle buyursunlar, Muhterem Paşa Hazretleri" dedi. İsmet İnönü, sakin bir sesle ve saygılı bir tavırla karşılık verdi: "Önce siz buyurunuz lütfen, Sayın Cumhurbaşkanım" dedi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, asla kabul etmedi İnönü'nün bu önerisini: "Olur mu hiç öyle şey Paşa Hazretleri?" diye diretti "Önce siz buyuracaksınız."* (TUD).

10- İhsan etmek, vermek; başışlamak: *Allah Musa'ya rahmet buyursun. Keşke Hz. Hızır'la beraberliğe sabretseydi de bize maceralarını nakletseydi, bunu ne kadar isterdim.* (Akel, 2014).

Eylemin, ‘buyuru gelmek’ (Buyurmak, emretmek, Ayvagediği Mersin-İç.) ve ‘buyurun itmek’ (İyi karşılamak, kapıdan karşılamak, Bor-Nğ.) biçimlileri de mevcuttur. (*Türkçe Sözlük*, 2011: 420; Timurtaş, 2005: 317; Ayverdi, 2011: 174; Paçacıoğlu, 2016: 159; Öztürk, 2018: 195; *Yeni Tarama Sözlüğü*, 1983: 42; Tietze, 2002: 402; Korkmaz, 2014: 697; TUD; *Derleme Sözlüğü*, www. sozluk.gov.tr; www.kelimeler.net)

Yalnız başına yukarıda anılan anlamları taşıyan buyur- eylemi bir yardımcı eylem olarak da kullanılır ve çoğunlukla et- yardımcı eyleminin yerini tutar. Yapılan sözlük taramalarında, buyur- eyleminin eşdizimlendiği sözcüklerle yani dilsel bağlamına göre, birleşik eylem yapısı içinde yer aldığı görülür. Korkmaz'a göre birleşik eylem, “Bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir” (2014: 693). “Bir isim ögesiyle yardımcı fiilin sözlük anlamlarından tamamen ya da kısmen uzaklaşmalarıyla meydana gelen kalıplaşmış yapılar “Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller” olarak adlandırılmaktadır” (Öztürk, 2018: 13). Ad soylu kelimelerin veya bazı eylemsilerin eylem gibi kullanılmalarını sağlayan ‘etmek, eylemek, olmak, kılmak, yapmak, gitmek, kalmak, vermek, göstermek, buyurmak, geçmek, gelmek, yazmak, durmak’ gibi eylemler Türkçede yardımcı eylemler olarak kabul edilir (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2535).

5.2. Yardımcı Eylem Olarak ‘Buyurmak’ Eyleminin Eşdizimlendiği Sözcüklerle Görünümleri

af buyur-: (affetmek): *Burası İstanbul! Af buyur serserisi, hırsızı, huysuzu maalesef çok!..* (TUD)

beyan buyur-: (söylemek, ifade etmek): *Tabii, kendileri, benim bir beyanına müsteniden bu ifadeyi beyan buyurdular.* (www.tbmm.gov.tr)

cenaze namazına buyur-: (Hiç beklenmedik kötü bir durumla karşılaşınca “Bu hiç hesapta yoktu, bu da nereden çıktı?”; “Ölmekten başka çare yok.” anlamında kullanılan şaka yollu deyim): *Haydi bakalım, buyurun cenaze namazına!* (*Türkçe Sözlük*, 2011)

dikkat buyur-: (dikkat etmek): *Bunlara göre (dikkat buyurun içinde değil) kapak kompozisyonunda eski yazı*

bazı ibareler bulunan bir kitap ve onun sahibi dilim dilim doğranmayı hak edecek kadar tehlikeli ve zararlı şeylerdir. (Öztürk, 2018).

dua buyur-: (dua etmek): *Kuzum, Şeyh Hazretleri, bize duâ buyurunuz! (TUD).*

em buyur-: (ilaç, çare önermek): *Kes parmağın çık pazara em buyuran çok olur. (www.turkcesozlukler.com)*

ferman buyur-: (emir vermek): *Ferman buyursanız herkesin odası aransın (Ahmet Mithat Efendi). (Ayverdi, 2011).*

halk buyur-: (yaratmak): *Allah Teâlâ hazretleri ibtidâ rahmetini halk buyurduğunda yüz cüz halk buyurdu. (Ramazanoğlu, 2017).*

hikmet buyur-: (bilgelik yapmak, öğüt vermek): *Hikmet buyurdunuz beyefendi... (TUD).*

icabet buyur-: (çağrı üzerine gitmek, katılmak; bir isteğe uygun davranmak): *İlk zil sedasına hemen icabet buyursunlar. (www.tbmm.gov.tr)*

idame buyur-: (devam ettirmek, sürdürmek): *Cenab-ı Hak, tevfikat-ı Samedaniyesini idame buyursun (yardımlarını devam ettirsin). (www.tbmm.gov.tr)*

ifa buyur-: (yapmak, yerine getirmek): *Siz ancak bu vazife-i asilâneî ifa ile bugün vatan ve milletin zât-ı samilerinden intizâr eylediği vazife-i diniye ve milliyeyi ifa buyurmuş olursunuz. (Kemal, 2014).*

ifade buyur-: (anlatmak): *Bu nükteyi Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, bir teşbih ile ne güzel ifâde buyurur: "Gül, o güzel kokuyu diken ile hoş geçindiği için kazandı. (TUD).*

ihsan buyur-: (bağışlamak, bağışta bulunmak): *Cenâb-ı Hak, bu yüksek hâli, yâni ince, zarif ve rakik bir gönle sahip olabilmeyi cümlemize ihsân buyursun. (TUD).*

ihya buyur-: (yeniden canlandırmak, diriltmek, çok iyi duruma getirmek, geliştirmek, güçlendirmek): *Hizmetkârınızı ihya buyurdunuz efendim. (Bahadıroğlu, 2014).*

ikaz buyur-: (uyarmak, dikkat çekmek): *Cenâb-ı Hak âyet-i kerimede şöyle ikaz buyurur: "Allâh'ı unutan ve bu yüzdten Allâh'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. (TUD).*

ikmal buyur-: (tamamlamak): *Lütfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde ita-yı cevap buyursanız nezd-i ilâhîde ve millete bütün ecabetleriyle pirâye-dâr kalacağına şüphe olmayan teşebbüs-i necîbânelerinin bizlere ait cihetindeki safhasını ikmâl buyurmuş olursunuz. (Kemal, 2014).*

iltifat buyur-: (iltifat etmek, beğenmek, ilgilenmek): *Teşekkür ederim, iltifat buyurdunuz efendim (Bülbül, 2015).*

irad buyur-: (söylemek): *Gazi Hazretlerinin, Reisicumhurluğa ikinci defa intihabı dolayısıyla irad buyurdıkları nutukları. (www.tbmm.gov.tr).*

irade buyur-: (istemek, emretmek): *Lütfen irade buyursunlar da bu aylıklarımı aileme ödesinler. (TUD).*

isabet buyur-: (yerinde ve doğru söylemek): *Dalkavuk yine, "İsabet buyurdunuz Sultanım, gerçekten de ağza alınmaz!" deyince patlamış, "Bre nâbekâr, az önce patlıcanın üstüne yiyecek yoktur, her şeyi enfestir, diyen sen değil miydin?" diye kükreyivermiş. (TUD).*

işaret buyur-: (göstermek) *'Şu oturana bilir misin?' diye Kemal Paşazâde'yi işaret buyurdular. (Şimşirgil, 2013)*

itimat buyur-: (inanmak, güvenmek): *Fakat onlar bir dergi çıkarmak için... İtimat buyurunuz ki... (TUD)*

izah buyur-: (izah etmek, açıklamak): *Paşa hazretleri kendi kanaatlerine ve temsil ettikleri heyetin kanaatlerine binaen düşündüklerini, mütalâa buyurdıklarını gerekçeleriyle izah buyurdular. (Çetintaş, 2018).*

izale buyur-: (yok etmek, ortadan kaldırmak, mahvetmek): *Yani şüphemi izale buyursunlar. (www.tbmm.gov.tr)*

kabul buyur-: (kabul etmek): *Canan: Şunu kabul buyur Ayşecim, size layık değil ama...* (TUD).

keramet buyur-: (olağan üstü bir davranış göstermek): *Burası Türkiye kardeşim, demeyi keramet buyurmak sananlar...* (www.radikal.com)

kerem buyur-: (izin vermek): *İhtiyar da "Madem öyle kerem buyurdunuz, eteğiniz ile getirin ateşimi" şeklinde konuştu...* (TUD).

lütuf buyur-: (yüksek makamda birisi iyilik edip başışlamak, vermek, alçak gönüllülük göstermek): *Merhamet ve lütuf buyursunlar, İstanbul'a gelir gelmez boynuma boyunduruk, kollarıma kelepçe taksınlar, ayaklarıma demir vursunlar.* (TUD).

mazhar buyur-: (eriştirmek): *Cenabı hak, tevkifatı sübhaniyyesine mazhar buyursun!* (TUD).

merak buyur-: (merak etmek): *Merak buyurdunuz söylüyorum: Hayalden başka neyiz ki biz!* (TUD).

muvaıffak buyur-: (başarılı kılmak): *Mevlâm Teâlâ Hazretleri muvaıffak buyursun.* (Erbilî, 2015).

takdir buyur-: (takdir etmek, beğenmek, değerlendirmek): *TRT Televizyonu'ndaki "Batmayan Güneş Belgeseli"nde yineleyecek, alçakgönüllülüğü elden bırakmamaya özen göstererek sunucu Hülya Aydın Yaşar'a, "Yapabildim mi, yoksa yapamadım mı, onu aziz milletimiz takdir buyursun efendim" diye soracaktı.* (TUD).

taltif buyur-: (hoş davranarak, iyilik yaparak gönül almak): *"Sen bana neseble, muhabbetle bağılısın, ben de sana muttasılıım" diye taltif buyurdu.* (Ramazanoğlu, 2008).

tasdik buyur-: (doğrulamak, onaylamak): *Madde 68: Taraf devletler zenci köle ticaretinin men'ine dair Osmanlı Padişahının 16/4 16/4 kanunuevvel sene 1889 fi 22 rebiülâhir sene 1307 tarihinde tasdik buyurulan kanunnamenin haiz olduğu önemi takdir ettikleri gibi, Osmanlı saltanat memurlarının Irak kıtasının batı sahilinde ve bu sahili Asyadaki topraklara bağlayan yollar üzerinde denetim yapılacağından emindirler.* (TUD).

tavsiye buyur-: (önermek, öğütlemek): *Kur'ân, pek çok âyetinde şahısların kendilerine yapılan kötülükleri affetmelerini, faziletli bir davranış tarzı olarak tavsiye buyurur.* (TUD).

tavzih buyur-: (açıklamak, aydınlatmak): *Mustafa Kemal Hazretleri de bir müddet evvel Ankara'da imza edilen Türk-Yunan Misakının münhasıran sulhu istihdaf ettiğini tavzih buyurdular.* (Gökçen, 2016).

tebliğ buyur-: (bildirmek): *Arzu-yı millî hilâfındaki hareketi sâbit olan hükümet-i merkeziye ile münâsebâtın kat'ını ve nâm-ı nâmî-i hazret-i pâdişâhiye tedvîr-i umûr edilmesine dair altı maddeyi hâvi olarak Kongre'ce ittihâz olunup Bâki Bey'e keşide olunan 13 Eylül 335 tarihli telgrafname ile tebliğ buyurulan karar, memûrîn-i mülkiye ve askeriyenin muvafakati alındıktan sonra akdolunan ictimâ-ı umûmide kıraat ve ârâ-yı umumîye arz olundu.* (www.wikisource.org)

tenezzül buyur-: (alçak gönüllülük göstermek): *Tenezzül buyurdunuz beyefendi!* (TUD).

tenvir buyur-: (bilgi vermek, aydınlatmak): *Nurlarınla gönümü tenvir buyur.* (Yılmaz, 2017).

teşrif buyur-: (onurlandırmak, şereflendirmek): *Ama değil mi ki siz, davetimi geri çevirmeyip Eminönü'ne geldiniz, Mercan yokuşunu tırmanıp Zincirli Han'ın üçüncü katındaki Leb-i Derya Sahafi'na kadar teşrif buyurdunuz, o vakit evvela size hoş geldiniz diyeyim.* (TUD).

teveccüh buyur-: (güler yüz göstermek, sevmek, bir yana doğru yönelmek): *Çaresizlikle kıvranırken dahi ümitle çarpan sinelerimize, yaşlarla dolan gözlerimize, hacâletle kızaran yüzlerimize şefkatle teveccüh buyur, bir kez daha kapı kullarını başışla...* (TUD)

teyit buyur-: (gerçeklemek): *Hz İsa'ya da "kelime" ile imdâd olunmuş kendisi Rûhu'l-kuds ile teyid buyurulmuştur.* (Yılmaz, 2017)

yumuş buyur-: (iş vermek, emir vermek): *Yumuş buyurmayı bilmeyen yumuş uşağı olur.* (www.kamudannethaber.com).

zahmet buyur-: (yorulmak, gayret göstermek): "Ah, niye zahmetler buyurdunuz efendim, biz pek az oturacağız zaten." (TUD). (*Türkçe Sözlük*, 2011; Ayverdi, 2011; Öztürk, 2018; Gösterir, 2015; TUD; www.sozluk.gov.tr; www.lugatim.com; www.tbmm.gov.tr; www.luggat.com; www.stratejisite.wordpress.com; www.kelimeler.gen.tr; www.turkcenindirilisi.com; www.lafsozluk.com)

'Buyurun' ya da 'buyur' eylemi, 'Efendim, ne söyledin/iz, ne dedin/iz, söyle', 'Anlamadım, sözünüzü tekrarlayınız', 'Söyleyin, emredin', 'işte' gibi anlamlar da içermektedir: 'Zeki bakar mısın? **Buyur** abi. Bana bir çay getir, gel para vereyim, bir de simit al.' (TUD). *Durum diye bir lâf var, buyurun size durum / Bu toprak çirkef oldu, bu gökyüzü bodurum* (Necip Fazıl Kısakürek). (*Türkçe Sözlük*, 2011; Ayverdi, 2011). 'Kapıyı hemen açtı. *Buyur* bacım. Ne oldu? *Çabuk* anlat.' (TUD). 'Buyur bakalım' ifadesinde ise 'bakmak' eyleminin istek kipi birinci çokluk kişi biçimlisiyle eşdizimlendiğinde 'Hadi söyle, ne anlatacaksan anlat. İşte durum ortada, bak gördün mü, demedim mi?' gibi anlamlar içermektedir.

5.3. 'Buyurmak' Eyleminin Buyurum Biçimlileri ve Değiştirim Ögesi Olarak Kullanımı

Austin (1962: 73-74)'in ifade ettiği gibi, buyurum kipi kullanımı son derece yaygın olarak başvurulan bir gereçtir. Bu kipin kullanılması sözcüyü bir buyruk ya da bir teşvik, bir izin, bir taviz, ya da buna benzer bir şey haline getirir. Austin konuyu 'kapatmak' eylemiyle örneklendirir. Birçok bağlamda 'kapat' diyebileceğini belirtir. Buna göre, 'Çabuk, kapat' emir, 'Bana kalırsa, kapat' tavsiye, 'İstersen, kapat' izin, 'Tamam öyleyse, kapat' rıza, 'Cesaretin varsa, kapat' tehdit anlamlı sözcelemelerdir. Sözlü dilde ses tonu, ritim ve vurgu, jestler, sözceleme koşulları; yazılı dilde noktalama işaretleri, zarflar, italik yazımlar anlama etki eden dil kullanımlarıdır.

Çalışmaya konu olan 'buyurmak' eyleminin buyurum kipine göre çekimlenmiş biçimlerini 'buyur, buyurun, buyurunuz, buyursun, buyursunlar' olarak sıralamak mümkündür. Eylemin buyurum biçimlerinin – ikinci teklik kişi 'buyur' ve ikinci çokluk kişi 'buyurun' biçimlerinin yaygın kullanıldığı gözlenmiştir – kullanıldığı bağlamlara, konuşucunun ses tonu, jest ve mimiklerine göre çok farklı anlamlara gelebildiği; edimsöz olarak kullanılırken etkisöz edimlerine neden olabildiği ve 'değiştirim ögesi' olarak görev yaptığı belirlenmiştir.

Değiştirim ögeleri sözlü ya da yazılı metinlerde aynı sözcük tekrarlarının yol açacağı sıkıcılığı ortadan kaldırmak, ekonomik bir dil kullanmak ve bunları yaparken de metnin bağlaşıklığını sağlamak adına kullanılan dil düzenekleridir. Değiştirim düzeneğini, Halliday ve Hasan (1976: 88-91), metin içinde yer alan bir ad, eylem ya da tümce gibi herhangi bir ögenin yerine başka bir ögenin kullanılması olarak tanımlarlar. Değiştirimi, değiştirilen ögeye bağlı olarak, ada dayalı (*nominal*), eyleme dayalı (*verbal*) ve tümceye/yan tümceye dayalı (*clausal*) olarak sınıflandıran yazarlar, değiştirim ögesi olarak kullanılan ögelerin listesinin oldukça kısa olduğunu ifade ederler. Ada dayalı değiştirim ögelerini, 'biri' (one), 'birileri' (ones), 'aynısı' (same), eyleme dayalı değiştirim ögesini 'yapmak' (to do), tümceye dayalı değiştirim ögelerini 'öyle, böyle' (so), 'değil' (not) olarak sıralarlar. Türkçede değiştirim ögeleri olarak sıkça kullanılan 'öyle' ve 'böyle' gibi işlevsel metin ögelerinin ve 'yapmak' eyleminin tek başlarına anlamları yoktur. 'Öyle, böyle' sözcükleri yerlerine geçtikleri; 'yapmak' eylemi eşdizimlendiği ve yerine geçtiği ögelere göre anlam kazanan yani bağlama dayalı bağlaşıklık sağlayan ögelerdir. 'Buyurmak' eyleminin buyurum biçimlilerinden 'buyur ya da buyurun' –en çok kullanılan– da yerlerine geçtikleri ögelere ve sosyal, sosyokültürel, bilişsel, psikolojik ya da dilsel bağlam farklılıklarına göre, vaat, tehdit, onaylama, emir, davet, ifade etme, çağırma, soru, teşvik, izin gibi çok farklı anlamlar içerebilmektedir. 'Buyurmak' eyleminin buyurum biçimlileri kullanıldıkları bağlamlara göre birçok eylemin yerine geçebilen değiştirim ögesi konumundadır. Örneğin:

Kapıyı çalıp 'Girebilir miyim?' düzsöz ediminde bulunan birinin kapısını çaldığı yere girme isteği edimsöz edimine karşılık gelirken bu kişiye 'Buyurun.' şeklinde yanıt verme etkisöz edimiyle sonuçlanır. 'Buyurun.', 'Gelebilirsiniz.' tümcesi yerine kullanılan bir değiştirim ögesidir. 'Buyurun.' düzsöz edimi kapıyı çalan kişinin içeriye girmesini sağlayan bir etkisöz edimidir aynı zamanda.

Söz hakkı isteyen birinin 'Konuşabilir miyim?' ya da 'Bu konuda bir şeyler söyleyebilir miyim?' gibi soru tümcelerine karşılık 'Konuşabilirsiniz.' ya da 'Evet bu konuda bir şeyler söyleyebilirsiniz.' gibi yanıt tümceleri yerine kullanılan 'Buyurun.' söz edimi de tümceye dayalı değiştirim ögesi olarak kullanılırken söz isteyen kişinin konuşmasını sağlayan bir etkisöz edimidir.

Telefonda, ‘... Hanımla mı görüşüyorum?’ diyen muhababa ‘Evet, ... Hanımla görüşüyorsunuz.’ gibi uzun bir tümce yerine söylenen ‘Buyurun.’ değiştirim ögesi konuşucunun muhababından gelecek tümceleri merak etme ve dinleme edimsözüne karşılık gelirken muhababın tekrar konuşmasını sağlayan bir etkisöz edimidir.

Çocuğunun odası çok düzensiz, kötü bir durumda olan annenin, çocuğunun odasını gördüğünde söylediği ‘Buyurun.’ düzsöz edimi aynı zamanda ‘hayret, kızgınlık’ gibi edimsözleri barındırır. ‘Buyurun’ düzsözünü duyan çocuk ya tedirgin bir tavırla cevap verirken odasını toplama ya da umursamaz bir tavırla cevap verirken durumun hiç de kötü olmadığını açıklama veya agresif bir tavırla kendini savunma gibi bir etkisöz edimine yönelecektir. ‘Buyurun.’ sözcelemesi aslında önvaryimsal olarak ‘Odan ne halde? Neden bu hale getirene kadar uğraştın? Odanı neden temiz tutmuyorsun?’ gibi muhtemel bir dizi sözce yerine kullanılmış bir değiştirim ögesi olarak değerlendirilebilir.

Temizlik görevlisine, ‘Odamı temizledin mi, masaların tozunu aldın mı, ...?’ gibi bir dizi soru tümcesinden oluşan sözceye karşılık görevlinin yanıt olarak söylediği değiştirim ögesi konumundaki ‘Buyurun.’ söz edimi, ‘Evet, odanızı temizledim, masaların tozunu aldım, ...’ gibi muhtemel yanıt tümceleri yerine kullanılan ve muhababın rahatlamasını hatta odasına bakmasını sağlayan etkisöz edimidir.

Siyasi bir söylemde bahsedilen tarafla ilgili nefret, hiddet içerikli bir söylemden sonra, ‘Buyurun!’ şeklindeki bir dözsöz edimi hitap edilen topluluğu, protesto yürüyüşü yapma, çeşitli sloganlar atma ya da daha ağır sonuçlara yol açacak şeyler yapma edimlerine yöneltebilir. ‘Buyurun’ buyurumu ile etkisöz edimi gerçekteştirilmiş olur.

Konferansta bir konuşmacıya söylenen ‘Buyurun.’ düzsöz edimi, söz sırasının o konuşmacıya geldiğini bildiren bir edimsözdür ve konuşmacının sunumunu yapması etkisöz edimini sağlar. ‘Konuşmaya başlayabilirsiniz.’ tümcesi yerine kullanılan bir değiştirim ögesi konumundadır.

‘Hangisi benim seçtiğim kazak?’ gibi bir soru tümcesine karşılık verilen ‘Buyurun.’ yanıt tümcesi, ‘İşte, sizin seçtiğiniz kazak bu.’ ya da ‘Alın, seçtiğiniz kazak bu.’ gibi yanıt tümceleri yerine kullanılan değiştirim ögesidir. Örnekler artırılabilir: Size bir şey sorabilir miyim? Buyurun. (‘Sorabilirsiniz.’ yerine). Bakar mısınız? Buyurun. (‘Bakarım.’ yerine). Buyurun? (Seslenen birine ‘Efendim?’ anlamında ya da ‘Ne var?’ gibi bir yanıt yerine). Buyurun? (‘Efendim, anlamadım, sözünüzü tekrar eder misiniz?’ yerine). Konferansta konuşma sırası gelen kişiye, ‘Buyurun.’ (Konuşmacıya söz hakkı vermek için ‘Konuşmaya başlayabilirsiniz.’ yerine). Etrafına bakılarak bir şeyler arayan birine söylenen ‘Buyurun?’ (‘Kimi aramıştınız? Neye bakmıştınız?’ yerine). Beklenmeyen bir sözce karşısında söylenen hiddet, şaşırma içerikli ‘Buyur?!’ (‘Bu ne saçmalık şimdi, bu da nerden çıktı, bu da ne demek şimdi’ gibi muhtemel bir dizi sözce yerine). Buyur?! (Hiddetle ve tehdit iması barındırarak, ‘Ne dedin sen, anlamadım?’ yerine) ... vs. İnsanlar arasında gerçekteşen bütün iletişim durumlarında olduğu gibi, sözceler üretildikleri bağlamlarla birlikte anlamlı hale gelirler.

‘İşte buyur "Küçük Tahsin"... Mal dediniz de aklıma geldi.’ (TUD). tümcesinde ‘buyur’ eylemi ‘bak, gör, örneğin’ gibi bağlamsal anlamlar taşırken; *Hükümetiniz adına savaş ve barış görüşmeleri yapmaya yetkili misiniz? Böyle bir yetkiniz varsa görüşelim... Yoksa (Eliyle kapıyı gösterdi.) buyurunuz efendim!...* (TUD) tümcesinde ‘buyurmak’ eylemi ‘çıkılmak’ bağlamsal anlamına sahiptir.

Ama, Kiraz’ı görünce, öfkesini gempldi: "Buyur hanım, kimi aramıştın?" (TUD) tümcesinde ‘buyurmak’ eylemi bağlamsal olarak ‘söylemek’ anlamına sahipken; *Girebilir miyim?" "Buyur." dedi.* (TUD) tümcesinde ‘buyurmak’ eylemi ‘girmek’ eylemi yerine kullanılmış bir değiştirim ögesidir.

Ben hemen tribün önündeki seyircilerime gideceğim; sevgili Attila Özdemiroğlu, buyurunuz efendim. (TUD) tümcesinde ise ‘buyurmak’ eylemi ‘konuşmak’ eylemi yerine kullanılmış değiştirim ögesidir.

Ağlayarak ebeveynini üzen çocuğa, ebeveynin ‘Buyur ağla bakalım!’ gibi bir tümcesinde ‘buyur’ eylemi bağlamsal olarak ‘peki, tamam, hadi, öyleyse...’ gibi muhtemel anlamlar içerebilir.

‘Buyurmak’ eylemi eşdizimlendiği sözcüklere göre, *Hadi bak her şeyi ayarladık; yalnızca küçük bir baş devinimiyle onu selamlayıp dansa buyur edeceksin.* (TUD) tümcesinde olduğu gibi, ‘davet etmek, kaldırmak’ anlamları taşırken; *Müdür beyle görüştükten sonra, şebnem’i sınıfına buyur eden Günay öğretmene, küçük kızın annesi dualar etmişti.* (TUD) tümcesinde ise, ‘kabul etmek, çağılmak’ anlamları taşmaktadır.

Özelleştirme kapsamına alınan dev sanayi tesisi Tüpraş'ı alabilmek için yerli ve yabancı yatırımcılarla rekabete hazırlanan Petrol Ofisi görüşünü, "Biz rekabetten korkmuyoruz. Rekabete buyursunlar gelsinler, kim gelecekte rekabet ederiz" şeklinde açıkladı. (TUD) tümcesinde ise, 'buyurmak' eylemi 'gelmek' eylemiyle eşdizimlendiğinde 'çıkmaq' anlamı taşımaktadır.

6. SONUÇ

Konuşucuların ve yazarların dili kullandıklarında yaptıkları eylemleri, dinleyicilerin ve okuyucuların gerçekte söylenen veya yazılanların ötesine geçen zengin bir yorumla oluşturdukları çıkarımları, önvarsayımları kapsayan edimbilim, dilin bağlam içindeki kullanımını, ifadelerin bağlamsal anlamlarını inceler. İfadelerde neyin doğru neyin yanlış gidebileceğini açıklamak için, geleneksel olarak yapıldığı gibi yalnızca ifadeye odaklanılmaz. İfadenin gerçekleştiği bütün durumun ve bütün söylemin göz önüne alınması gerekir. Birçok dilbilimci edimbilim ile anlambilim arasında kesin bir ayrıma gider ancak gerçek dil çözümlemesi hem felsefe ve anlambilimden kaynaklanan hem de bunların içinde gelişen sezdirim, konuşma ilkeleri, önvarsayımlar, söz edimleri gibi edimbilimin temel kavramlarını gerektirir.

Sözlü ya da yazılı bir metinde, sesbirim gibi en küçük birimlerden biçimbirim, sözcük, tümce ve sözceye kadar, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, çoğu zaman söz konusu birimi etkileyen, anlamını, değerini belirleyen, birim ya da birimler bütünü dilsel bağlamı oluşturur. Dil dışı ya da durumsal bağlam, konuşucu ve dinleyici (ya da metin üretici ve metin çözücü) açısından dinleyicinin yorumuna katkı sağlayan art alan bilgisi; etkileşimin zamanı ve yeri, katılımcıların sosyal rolleri, cinsiyet ve yaşları, iletişimsel amaç ve niyetleri, metnin amacı ve ait olduğu tür, sözlü aktivitenin o anki şartları gibi metnin dilsel ifadesini etkileyen bütün etmenler olarak tanımlanır. Ancak sosyal özelliklerden ziyade metni, içeriğini ve yorumunu belirleyen, insanların hafızalarında zihinsel tasarımlar olarak depolanan dünya bilgisi ve katılımcıların ortak arka plan bilgisini oluşturan bilişsel bağlamdır.

En genel şekilde dilsel, dil dışı ve bilişsel bağlam olarak sınıflandırılan bağlam kavramı, sözlü ya da yazılı metnin derin yapısına ulaşmaya katkı sağlayan en önemli unsurdur. Metinler bağlamlarından bağımsız olarak değerlendirildiklerinde eksik ya da yanlış anlamalar oluşmaktadır. Dilsel ürünler üretildikleri bağlamla birlikte değerlendirildiklerinde gerçek anlamlarına ulaşılır. Yazınsal metin üreticisi de bir ya da daha fazla muhatabıyla, oluşturduğu yazılı metin aracılığıyla konuşmaktadır. Yazınsal metinler de dilsel bağlamlarının yanı sıra, en genel ifadelerle, 'ne zaman, niçin ve kim tarafından üretildikleri' gibi metnin anlamlandırılmasına etki eden dil dışı bağlamlarla birlikte ele alınması gereken dilsel ürünlerdir. Bu tip iletişimlerde yanlış anlamaların olması ya da metnin her okuyana göre farklı anlamlandırılması metin üretici ile çözücünün aynı bağlamda olmamasından kaynaklanmaktadır.

İnsanlar bildirişim kurarken birbirleriyle bağlantılı sözcük ve tümcelerden oluşan sözlü ya da yazılı metinler üretirler. Metinsel ögeler birbirlerinden bağımsız olarak ele alınamazlar. Her bir öge, sözcük ya da tümce olsun, aynı dilsel bağlamda eşdizimlendiği ögelerle birlikte değerlendirildiğinde metnin gerçek anlamına ulaşılır. 'Buyurmak' eylemi, özellikle saygı, nezaket, incelik ve resmiyet gerektiren bağlamlarda ve dinî metinlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dilsel bağlamda bir ad ögesiyle eşdizimlendiğinde yardımcı eylem görevindedir. Eşdizimlendiği sözcüklere göre farklı anlamları olan bir eylemdir. 'Beyan buyurmak' eşdiziminde 'buyurmak' eylemi 'etmek' yardımcı eylemine karşılık gelirken, aynı eylem 'ferman buyurmak' eşdiziminde 'vermek' anlamına karşılık gelir. 'Buyurmak' eylemi, 'keramet buyurmak' biçiminde dizimlendiğinde 'göstermek'; 'em buyurmak' biçiminde dizimlendiğinde 'önermek' anlamı taşır.

Bir şey söylemenin bir şey yapmak anlamına geldiği 'edimsel dil' ifadesini ortaya koyan Austin'in söylem kuramına göre, bir konuşucu belli sosyal bağlamlarda sosyal gerçeklikler ortaya koyar yani iş yapar. Sadece bilgi verirken bile dinleyici üzerinde bir etki oluşturma amacı taşır. Bir şey söylemek, okuyucu, izleyici ya da dinleyici durumundaki diğer kişilerin duyguları, düşünceleri ya da eylemleri üzerinde belirli etkiler yaratmaktır. Yani dilin kullanıldığı her durumda, aslında bir eylem ortaya çıkar. Bir sözce, dile getirdiği eylem ile geçerlilik kazanır. Örneğin, 'Buyur ya da buyurun?' söz edimleri bağlamlarına göre, 'Ne aramıştınız, kimi aramıştınız, kime bakmıştınız?' gibi bir dizi anlama gelebilen, muhatabı 'ne yapmakta olduğunu anlatma edimine zorlayan' bir etkisöz; 'Buyurun!' ünlem tümcesi/söz edimi aslında konuşucunun, bu tümcenin muhatabının 'yaptığı eyleme ya da söylediği bir söze kızma, hiddetlenme' edimsözü ve muhatabı yaptığı ya da söylediğini açıklama

edimine zorlayan bir etkisöz olabilir.

Sözlü dilde ses tonu, ritim ve vurgu, jestler, sözceleme koşulları; yazılı dilde noktalama işaretleri, zarflar, italik yazımlar anlama etki eden dil kullanımlarıdır. ‘Buyurmak’ eyleminin buyurum biçimlilerinden en çok kullanılan ‘buyur ya da buyurun’ yerlerine geçtikleri ögelere ve konuşucunun ses tonu, jest ve mimikleri gibi sözceleme koşullarına; sosyal, sosyokültürel, bilişsel, psikolojik ya da dilsel bağlam farklılıklarına göre, vaat, tehdit, onaylama, emir, davet, ifade etme, çağırma, soru, teşvik, izin gibi çok farklı anlamlar içerebilmektedirler.

‘Başlayabilir miyim?’ gibi bir sözceye yanıt olarak ‘Buyur/un/uz.’ sözceleri, ‘Başlayabilirsiniz.’ eylemi (aynı zamanda tümce) yerine kullanılan değiştirim ögesidir. Değiştirim ögeleri, sözlü ya da yazılı metinlerde gereksiz sözcük tekrarlarının yol açacağı sıkıcılığı ortadan kaldıran, ekonomik bir dil kullanımı sağlarken metnin bağlaşıklığına katkı sağlayan dil düzenekleridir. Halliday ve Hasan (1976) eyleme dayalı değiştirim ögesini sadece ‘yapmak’ eylemiyle sınırlandırmışlardır. Bu çalışmayla, ‘buyurmak’ eyleminin buyurum kipinde, sözcenin gerçekleştiği bağlama göre, çok sayıda eylemin, tümcenin ve de uzun sözcelerin yerine kullanılabilen, geniş bir kullanım alanı sergileyen değiştirim ögesi olduğu tespit edilmiştir. Eylemin Türkçe için büyük bir zenginlik ve anlatım kolaylığı olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.

Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Milliyet Kubbealtı Yay.

Biber, D. (1988). *Variation across speech and writing*. Cambridge University Press.

Demirci, Ü. Ö. (2016). *Eski Türkçede fiiller*. Umuttepe Yay.

Derleme sözlüğü (2009). TDK Yay.

Dijk, T. A. van. (1992). *Text and context explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. Longman.

Dijk, T. A. V. (1977). Context and cognition: knowledge frames and speech act comprehension. *Journal of Pragmatics*. 1(3), 211-231.

Fetzer, A. (2004). *Recontextualizing context*. John Benjamins Publishing Company.

Fetzer A. & Oishi E. (Eds.) (2011). Strategic context importation in political discourse. *Context and Contexts*. John Benjamins Publishing Co.

Grice, H. P. (1969). Utterer’s meaning and intention. *Philosophical Review*. 78 (2), 147-177.

Gumperz, J. J. (1977). Sociocultural knowledge in conversational inference. *Linguistics and Anthropology*. M. Saville-Troike (ed), Georgetown University Press, 191–211.

Gumperz, J. J. (1992). Contextualization and understanding. *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. A. Duranti and C. Goodwin (eds). Cambridge University Press, 229–252.

Halliday, M. A. K. & Hasan R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.

Hymes, D. (1974) *Foundations in sociolinguistics: an ethnographic approach*. University of Philadelphia Press.

Gösterir, İ. (2015). *Örnekli- tanıklı Çorum ağız sözlüğü*. Çorum Belediyesi Yay.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri*. TDK Yay.

Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.

Öztürk D. (2018). *Türkiye Türkçesinde anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller*. Türk Dil Kurumu Yay.

Paçacıoğlu B. (2016). *VIII-XVI. yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. Kesit Yay.

- Searle, J. R. (2011). *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Şimşek, Ç. S., & Babur, E., & Jochen R. (2008). İşlevsel edimbilim yöntemiyle dilsel araçların incelenmesi: *bu, şu, o* ve dilin gösterme alanı”, *Dilbilim Araştırmaları*. 111-124.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı*. Birinci Cilt A-E, Simurg Yay.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl gramer-metin-sözlük*. Akçağ Yay.
- Türkçe sözlük, (2011). T. D. K. Yay.
- TUD (<https://v3.tnc.org.tr/basic-results#>)
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. Translated by G. E. M. Anscombe. Basil Blackwell.
- <https://www.turkceindirilisi.com/sozluk/buyurmak-kelimesinin-kokeni-buyurmak-kokeni-s1790.html>
(Erişim Tarihi: 20. 04. 2020)
- <https://www.nisanyansozluk.com/?k=buyurmak> (Erişim Tarihi: 02. 06. 2020)
- <https://kelimeler.net/Buyurmak-kelimesinin-anlami-nedir> (Erişim Tarihi: 22. 04. 2020)
- <https://sozluk.gov.tr/?kelime=buyurmak> (Erişim Tarihi: 22. 02. 2010)
- <http://www.lugatim.com/s/buyurmak> (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020)
- <https://www.luggat.com> (Erişim Tarihi: 22. 02. 2020)
- <http://gundeliksozluk.speakdictionary.com> (Erişim Tarihi: 21. 12. 2019)
- İkincil Kaynakça (Tümce örneklerinin alıntılındığı e-kitaplar ve internet erişimleri)**
- Akel, K. (2014). *Allah (c.c.) sevdiği kulu nasıl korur?* Ahir Zaman Yay.
- Bahadıroğlu, Y. (2014). *Kırım kan ağlıyor*. Nesil Yay.
- Bülbül, Ş. S. (2015). *Derin: Adım adım düştüm ben bu aşka*. Pera Kitap Yay.
- Çetintaş, C, Ed. (2018). *TBMM tutanaklarında icra vekilleri heyeti (Bakanlar Kurulu) kanunu (1920-1922)*. ISBN 978-605-81737-7-4
- Erbilî, M. E. (2015). *Mektûbat*, Erkam Yay.
- Gökçen, S. (2016). Atatürk döneminde Türkiye-Yugoslavya ilişkileri ve kral Alexander’ın Türkiye ziyareti. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (42), 667-682.
- Kemal, G. M. (2014). *Nutuk*. Yapı Kredi Yay.
- Ramazanoğlu M. S. (2008). *Ashâb-ı kiram*. Erkam Yay.
- Ramazanoğlu M. S. (2017). *Muhâsebe- 4*. Erkam Yay.
- Şimşirgil, A. (2013). *Kayı-V Osmanlı tarihi*. Timaş Yay.
- Yılmaz, K. (2017). *Marifet yolu*. Erkam Yay.
- Yılmaz, M. (2017). *Yakaran gönüller*. Blue Dome Inc.
- https://tr.wikisource.org/wiki/Nutuk/20._bölüm/Vesika_87 (Erişim Tarihi: 28. 05. 2020).
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c007/b129/tbmm01007_1290176.pdf (Erişim Tarihi: 03. 06. 2020).

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/b076/tbmm010120760217.pdf> (Erişim 03. 06. 2020).

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c007/b139/tbmm010071390414.pdf> (03. 06. 2020).

<https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak> (05. 06. 2020)

<https://www.tbmm.gov.tr> (05. 06. 2020).

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hakki-devrim/cihannuma-596340/> (05. 06. 2020)

<http://www.kamudannethaber.com/yazarlar/dr-bahattin-ergezer-universite-hocasi-yazar-ve-siyasetci/yumus-buyurmak/1648/> (05. 06. 2020).

<https://www.turkcesozlukler.com/kes-parmağını-çık-pazara-em-buyuran-çok-olur-nedir-ne-demek> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2020).

Structured Abstract: The nature of language is not fully understood unless pragmatics, which explores how language is used in human communication, is understood. The difference between semantics and pragmatics is summarized as 'semantic representation' and 'pragmatic interpretation', and the semantic representation, or logical form of an utterance is different from its pragmatic interpretation. While the sentence is an abstract fact operated in accordance with phonetic, syntactic and semantic rules within the system of language in which it is produced, the utterance, which is the form of the sentence in a certain time and space by a particular speaker, reflects the features of its producers and the linguistic environment, that is, it is a concrete structure that contains both linguistic and non-linguistic contexts. Pragmatics reports that the transfer of meaning depends not only on the linguistic knowledge of the speaker and listener but also on all the things related to the context of the utterance. Context can be summarized as a concept that includes all objective and subjective conditions affecting the discourse environment during the emergence of one or more utterances.

Pragmatics that includes the actions of speakers and writers when they use the language, the implications that listeners and readers create with a rich interpretation that goes beyond what is actually said or written, examines the use of language in context, and the contextual meanings of expressions. In expressions, it is not just focused on expression as it was traditionally done, to explain what can go right and wrong. It is necessary to take into account the entire situation in which the expression took place and the entire speech act.

When establishing communication, people produce spoken or written texts consisting of interconnected words and phrases. Textual elements cannot be handled independently from each other. When each element, whether it is a word or phrase, is evaluated together with the elements it is collocated in the same linguistic context, the true meaning of the text is reached. When texts are evaluated independently of their context missing or misunderstanding occurs. The verb 'buyurmak' is widely used, especially in the contexts that require respect, courtesy, subtlety, and formality and in religious texts. It is the auxiliary verb when it is collocated with a noun in the linguistic context. It has different meanings according to the words it is collocated. For example, in the collocation of 'beyan buyurmak (to declare)', the verb 'buyurmak' corresponds to the auxiliary verb 'etmek (to make)', while the same verb means 'vermek (to give)' in the collocation of 'ferman buyurmak (to command)'. When the verb 'buyurmak' is collocated as 'keramet buyurmak (to work a miracle)' it means 'göstermek (to show)'; when it is collocated as 'em buyurmak (to offer a solution)' it means 'önermek (to offer)'.

According to Austin's (1962) speech act theory, which reveals the 'performative language', where saying something means doing something, a speaker reveals social realities, that is, s/he does something in certain social contexts. The speaker is intended to have an impact on the listener, even when giving information only. To say something is to have certain effects on the feelings, thoughts, or actions of others who are readers, viewers, or listeners. So in every situation where language is used, an action actually occurs. An utterance becomes valid with the action it expresses. For example, the speech acts 'Buyur or Buyurun?' according to their context, may be a perlocutionary act that can have a number of meanings such as "What did you call, who did you call, who did you look at?" and that forces the interlocutor to explain what s/he is doing; the

exclamation sentence or a speech act ‘Buyurun!’ may be an illocutionary act of the speaker’s anger to the action or speech of the interlocutor of this sentence or it may be a perlocutionary act that forces the interlocutor to explain what s/he is doing or saying.

In spoken language, tone, rhythm, emphasis, gestures, and conditions of enunciation; in written language, punctuations, adverbs, italic writing are language uses affecting the meaning. The most used forms ‘buyur or buyurun’ from the imperative of the verb ‘buyurmak’ can have various meaning such as promise, threat, affirmation, order, invitation, expressing, calling, question, encouragement, incitement, permission etc. according to items they replaced and to the conditions of the enunciation such as the tone, gestures and mimics of the speaker, to social, socio-cultural, cognitive, psychological or linguistic context differences.

As an answer to utterances such as ‘... May I begin to ...’ the utterances ‘buyur/un/uz’ are substitution elements used in place of a series of long utterances. Substitution elements are linguistic devices that eliminate the boredom caused by unnecessary word repetitions in spoken or written texts, and provide an economic language while contributing to the cohesion of the text. Halliday and Hasan (1976) limited the verb-based substitution element only with the verb ‘to do’. With this study, it is determined that the verb ‘buyurmak’ in the imperative can be used as a substitution element in place of verb, sentence or long utterances and it has a wide range of uses. It is concluded that the verb ‘buyurmak’ is a great wealth and ease of expression for Turkish.